

”Joka kuuseen kurkottaa, se Puupäähän kapsahtaa” – sananlaskut suomalaisen perhe-elokuvan esittämässä arjessa

9.11.2017

[Pekka Puupää -elokuvat informaali kasvatusta sananlaskujen tulkinta sananlaskut](#)

Liisa Granbom-Herranen

lakgra[a]utu.fi

KT, FM (folkloristiikka)

Turun yliopisto

Katsauksen keskeinen lähtökohta on elokuvan tarjoama mahdollisuus monitieteelliseen tutkimukseen. Näkökulma sananlaskuihin on folkloristisessa paremiologiassa keskittyen elokuvassa käytetyn arkipuheen sananlaskujen kasvatuksellisuuteen. Suomalaisen sananlaskun käyttöä tai merkitystä ei aiemmin ole tarkasteltu elokuvan tarjoamassa kontekstissa. Katsauksessa sananlaskujen käyttökontekstina on 1950-luvun lapsille ja aikuisille suunnatut Puupää-elokuvat. Tarkastelen näiden elokuvien sananlaskujen saamien kasvatuksellisia tavoitteita suhteessa kuulijan tulkintaan 1900-luvun alun lapsuuden sananlaskuihin. Katsaus edustaa paremiologiassa kontekstiin sitoutuvaa näkemystä, jonka mukaan sananlaskujen merkityksen ymmärtäminen edellyttää käyttötilanteiden tuntemista. Kokonaiskontekstin sosiokulttuurinen vaikutus on osa tätä kontekstisidonnaisuutta.

Otsikon lainaus on Puupää-elokuvien ohjauksesta ja käsikirjoituksista pääosin vastanneen Armand Lohikosken (1993, 199) muistelmista. Kyseessä on viittaus sananlaskuun ”Joka kuuseen kurkottaa, se katajaan kapsahtaa”. Arkipäiväisen elämän sattumukset ja niihin liittyvät sananlaskut ovat olennainen osa kaikkia alkuperäisiä Puupää-elokuvia. Arjen kieleen ja arkisiin tapahtumiin sisältyvät sekä vallankäytön että piilovaikuttamisen elementit (ks. tarkemmin Granbom-Herranen 2008).

Puupää-elokuvat ilmestyivät pääosin 1950-luvulla eli aikana, jolloin lastenelokuva oli käsitteenä vieras ja Suomessa televisiokin teki vasta tuloaan koteihin. Puupää-elokuvat olivat lähinnä perhe-elokuvia, joihin sisältyy aikuisten ja lasten huumorin ohella lapsille suunnattua opettavaistakin puhetta. Elokuvien valmistumisajankohtana Suomessa elettiin sodanjälkeistä jälleenrakentamisen

aikaa ja tässä uudessa kansallisen identiteetin etsintävaiheessa suomalaisuuden perintö (kuten ikaikaiset sananlaskut) koettiin kansallisesti tärkeiksi. Elokvateattereissa Puupää-elokuvat ovat vuosien varrella saavuttaneet suomalaisessa mittapuussa suuret katsojaluvut ja niitä esitetään edelleen televisiossa. Jo kolmekymmentä vuotta sitten Esko Varho (1996, 176) totesi näiden elokuvien esityksien tavoittaneen miljoonia katsojia ja lisäksi yli 30 miljoonan katsojan nähneen niitä televisiossa. Puupää-elokuvista on muodostunut osa kantasuomalaisten tuntemaa yhteistä menneisyyttä.

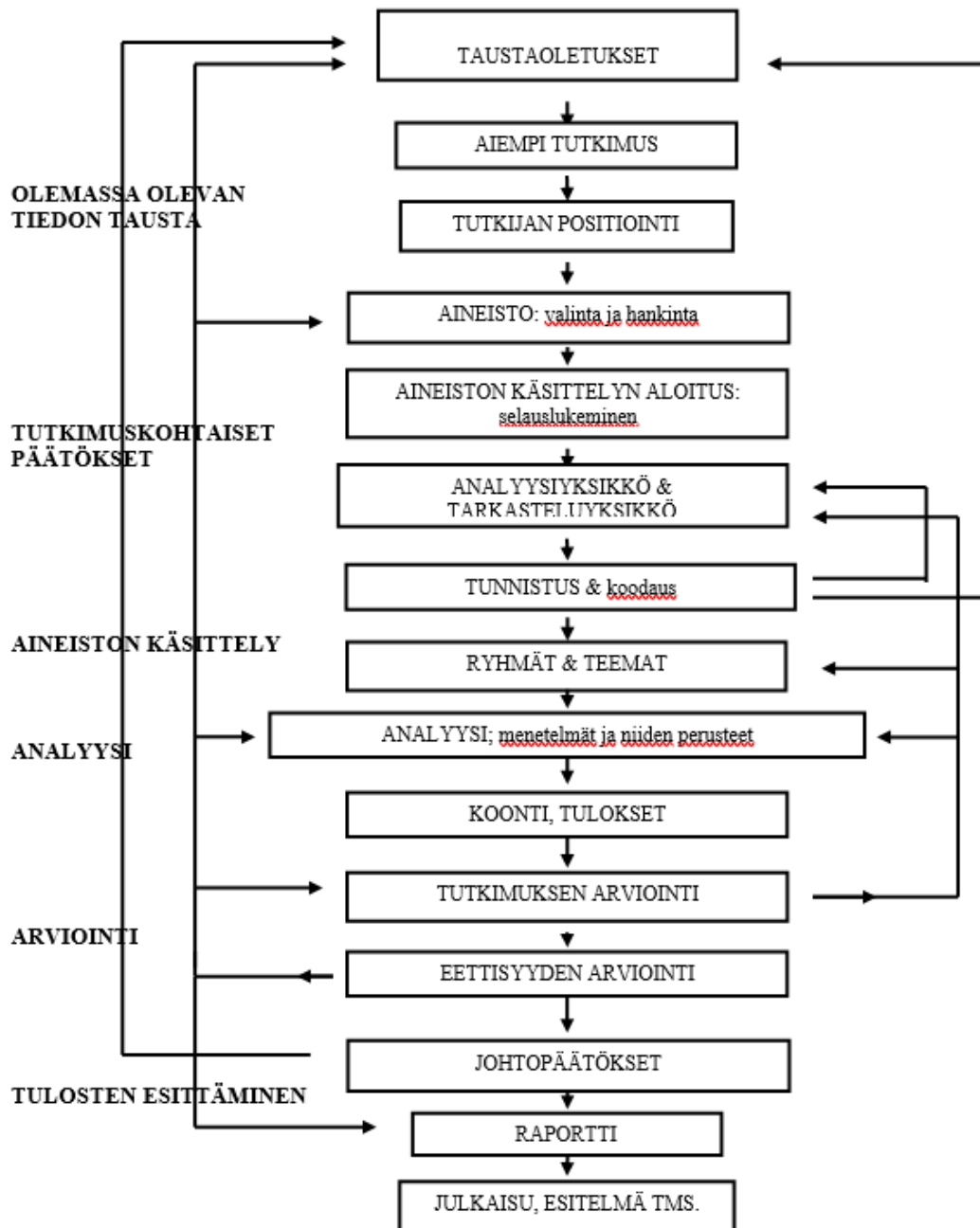
Katsauksen alku taustoittaa varsin yleisellä tasolla sekä Puupää-elokuvia että sananlaskujen ja kasvatuksen välistä suhdetta. Näitä lukuja seuraa tutkimuksen kulun kuvaus tutkimusmenetelmän ja sananlaskuaineistojen esittelyineen (Puupää-elokuvien aineisto, PP ja elämäntarina-aineisto, ET). Lopuksi esitän yhteenvedon elokuva-aineiston ja lapsuuden muisteluiden sananlaskujen tavoitteiden yhteneväisyyksistä ja eroista. Katsaus tarjoaa elokuvatieteen tuntijoille lähinnä paremiologisen katsauksen elokuvaan. [1] Kohde ei ole elokuva, vaan elokuva tarjoaa viitekehyksen tarkastelun kohteena olevalle ilmiölle, sananlaskulle ja sen sisältämälle viestille.

Aineistot ja menetelmä

Katsauksen lähtökohtana on yhtäältä kaikki se mitä jo tiesin sananlaskujen ja kasvatuksen yhteydestä ja toisaalta Pekka Puupää -elokuvat, joita katsoessani huomioni on kiinnittynyt sananlaskujen runsauteen erityisesti Pekka Puupään ja Pätjän puheissa. Puupää-elokuvat ja niiden vaikututtavuus on usein ohitettu hymähtäen, mutta lähes jokainen suomalainen on niitä nähnyt. Kätkeytyykö niihin muutakin kuin vain viihdyttävää huumoria? Eli käytännön havaintojen osoittamasta ongelmasta tuli pohdinnan kohde. Teoreettisena ajattelun taustana on mahdollisten maailmojen semantiikan sovellus sananlaskujen merkityksen muodostumiseen (merkityksen siirtyä ks. Hintikka & Sandu 1994; sananlaskujen yhteydessä ks. tarkemmin Granbom-Herranen 2008; 2010; 2013).

Tutkimusmenetelmänä on sisällönanalyysi (*contemporary content analyses*, ks. kuvio 1), jonka puitteissa olen kerännyt kvantitatiivista tietoa laadullisesta aineistosta lähinnä kvalitatiivisen tarkastelun tueksi. Käytettyjä tutkimusmenetelmiä voidaan pitää toimivina, mikäli ne ottavat haltuunsa alueen, jota niillä oletetaan tutkittavan (Varto 1995). Sisällönanalyysi mahdollistaa käsitysten tarkastelun, ja sen puitteissa voi eri vaiheissa käyttää kulloinkin tarkoituksenmukaisia menetelmiä ilmiöiden ja niiden manifestaatioiden käsittelyyn (ks. Huhtamäki & Parviainen 2013,

246). Tässä tarkastelussa aineiston ilmisisältö on se, mitä sananlasku sanoo. Tulkintaprosessi on analyysin osa (ks. lisää Granbom-Herranen 2008; 2016b; 2016c) sillä sananlasku itsessään ei ole tulkittavissa asenteena (ks. Eskola 1975, 110). [2] Sisältöjen tiivistämiseksi on aineistonkäsittelyn tuottamat tiedot kategorisoitu ja kategoriat tiivistetty teemoiksi. Manifestoituva sisältö on tekstissä annettu viesti eli sananlaskun kontekstiin kiinnitetty tulkinta (Graneheim & Lundman 2004, 106), johon mielenkiinto tässä kohdistuu.

Kuvio 1. Sisällönanalyysi tutkimusprosessina.

Tutkimuksen aineisto muodostuu kahdesta kokonaisuudesta. Elokuva-aineisto (PP) koostuu vuosina 1953–1960 valmistuneista Puupää-elokuvista, jotka olen elämäni varrella nähnyt useita kertoja. Olen tarkastellut katsojan kokemusta, joten olen pitäytynyt elokuvissa jättäen käsikirjoitukset tarkastelun ulkopuolelle. Katsoin elokuvat kahteen kertaan poimien niistä sananlaskut ennen päätöstä tutkimusaineistosta. Kolmannella katselukerralla varmistin kaikkien käytettyjen sananlaskujen mukanaolon – näillä kerroilla sain tutkijakatsojan kokemuksen elokuvista. Käyttämäni sananlaskun määrittelyn mukaisesti olen ottanut tarkasteltaviksi sananlaskut, raamatunlauseet sekä viittaukset niihin (kuten kerronnallisessakin aineistossa). Olen pyrkinyt löytämään sananlaskuille perusmuodon aiemmin mainituista teoksista. Perusmuoto ei ole artefaktin alkuperäisin tai vanhin vaan ymmärrettävissä oleva muoto (sananlaskun tunnistamisesta ks. esim. Granbom-Herranen 2014, 2016a), joka on paljolti sama kuin se, jota Matti Kuusi (1983, 16–17) nimittää normaalimuodoksi ja Lauri Honko (1998, 92–99) puolestaan käyttää nimitystä *mental image*. Elokuville käytetäänkin sananlaskua tai sananlaskun kaltaista ilmausta noin 600 kertaa. Käyttöyhteytensä perusteella käsiteltävä aineisto on muodostunut noin 250 sananlaskusta.

Kerronnallinen elämäntarina-aineisto (ET) koostuu kahdesta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kokoelmasta, joihin liittyvissä elämäntarinoissa on kuvauksia lapsuuden aikaisista tapahtumista. Kokoelmat ovat Perinne elämässäni -kilpikirjoitus vuodelta 1985 sekä Karjalaiset elämäkerrat -keruu vuosilta 1983–84, jotka sisältävät yhteensä yli 1200 muistelijan elämäntarinat (aineistojen määrälliset kuvaukset ja rajaukset, ks. tarkemmin Granbom-Herranen 2008). Muisteluaineistojen autenttisuus ei ole kyseenalaista lähtökohdan ollessa koettu todellisuus (perinteeseen liittyvän muistitiedon luettavuudesta esim. Korkiakangas 1996; 1999; Ukkonen 2000). Olen tarkastellut muisteluissa sananlaskuja ja niille annettuja tulkintoja käyttöyhteyteen liittyvien episodien puitteissa. Nämä episodit ovat ennen toista maailmansotaa eletyn ja lapsuutta käsittelevien elämäntarinoiden osia (nuorimmat muistelijat ovat syntyneet vuonna 1929).

Sekä elokuva- että elämäntarina-aineistossa analyysiyksikkö on sananlasku. Analyysiyksikön ja sen merkityksen viitekehysten tuottaman tarkasteluyksikön (toiminta) tunnistamista on seurannut niiden irrottaminen aineistosta jatkokäsittelyä varten. Tiedon tiivistämisessä ensimmäisessä vaiheessa yksiköt on yhdistetty ensin aihepiireiksi, joilla on jokin yhdistävä tulkittu tekijä. Sananlaskujen tulkinnoista on aihepiireittäin löydettävissä samankaltaisuuksia, joiden avulla on muodostunut sananlaskun tarkoitteeseen perustuvia kategorioita. Kategorioiden tuottama tieto tiivistyy viiteen systemaattiseen analyysin pohjalta koottuun teemaan. Vertailun mahdollistamiseksi olen käyttänyt elokuva-aineiston (PP) analyysiin muisteluaineiston tuottamia teemoja.

Luotettavan tutkimuksen ehtoja ovat riittävä aineisto, soveltuvat menetelmät sekä mahdollisuus tutkimuksen toistettavuuteen. Vaikka nämä toteutuvat tässä tutkimuksessa, ne eivät takaa tulosten yleistettävyyttä. Kontekstisidonnaisten käsitysten analyysimenetelmänä sisällönanalyysi tarjoaa varsin systemaattisen viitekehyksen sekä aineiston tiivistämiseksi että analyysin toteuttamiseksi (ks. Stemler 2001). Sisällönanalyysin validiutta määrittävät juuri toiminnan kuvaus ja siihen liitettyjen selitysten ja tulkintojen yhteensopivuus. Eettisyyttä puolestaan on se tapa, jolla tutkija suhtautuu tutkimustietoon. Kaiken kaikkiaan ”kelvollisena” voidaan pitää tutkimusta, kun sekä tutkimuskäytänteet että tutkimustulokset ovat eettisesti hyväksyttäviä (Varto 1992, 14).

Aikuisille suunnattuja lastenelokuvia?

Suomalaisten perhe-elokuvien edeltäjiä olivat vuosina 1941–1945 valmistuneet kuusi *Suomisen perhe* -elokuva. Puupää-elokuvien valmistumisen aikaan oli puute lastenelokuvista ja nimenomaan sellaisista, jotka itse löytävät tiensä lasten suosioon. Puupää-elokuvien juonirakenteet ja kielellinen huumori oli tarkoitettu lähinnä aikuisyleisölle, päähenkilöiden olemus ja kommellukset puolestaan viehättivät lapsiyleisöä (Varho 1996, 183; Koivunen ym. 1997, 105; Marjamäki 2007, 291). Vaikka Puupää-elokuvia on pidetty lastenelokuvina, niitä katsoivat – ja edelleen katsovat – sekä aikuiset että lapset. Lohikosken (1993, 206) mukaan elokuvien tavoitteena ei ollut korkeakulttuuri eikä ylenpalttinen kasvatuksellisuus, vaan Puupää-elokuvien tekijöiden motiivina oli halu viihdyttää, saada nuoret ja vanhemmat nauramaan yhdessä arjen keskellä. Elokuvan *Pekka ja Pätkä puistotäteinä* ennakkomainos (Video 1) lupaaakin jokaiselle jotakin: huumoria, nokkelia käänteitä, naurupaukkuja, rakkautta, suosikkinäyttelijöitä ja uusia kasvoja, riemukkaita tilanteita, toisista huolehtimista, byrokratian ohitusta, yllätyskäänteitä.

Video 1. *Pekka ja Pätkä puistotäteinä* -elokuvan (1955) ennakkomainos. Lähde: <https://youtu.be/HmxPTNmGwuY>.

Pekka Puupään roolihahmon taustalla on Ola Fogelbergin luoma suosittu 1920-luvulla aloittanut sarjakuvahahmo, joka esiintyi osuuskaupan jäsenetuna ilmestyneessä *Elanto*-lehdessä. Sarjakuvan Pekka Puupää on kuitenkin elänyt omanlaistaan elämäänsä ja elokuvien Pekka Puupää -hahmo omanlaistaan. Puupää-elokuvissa päähenkilöitä ovat Pekka (Esa Pakarinen), Pätkä (Masa Niemi) ja Justiina (Siiri Angerkoski). Vuosina 1953–1960 valmistui kolmetoista elokuvaa:

Pekka Puupää (1953)

Pekka Puupää kesälaitumilla (1953)

Pekka ja Pätkä lumimiehen jäljillä (1954)

Pekka ja Pätkä puistotäteinä (1955)

Kiinni on ja pysyy (1955)

Pekka ja Pätkä pahassa pulassa (1955)

Pekka ja Pätkä ketjukolarissa (1957)

Pekka ja Pätkä salapoliiseina (1957)

Pekka ja Pätkä sammakkomiehinä (1957)

Pekka ja Pätkä Suezilla (1958)

Pekka ja Pätkä miljonääreinä (1958)

Pekka ja Pätkä mestarimaalareina (1959)

Pekka ja Pätkä neekereinä (1960)

Näistä ensimmäisen ohjasi Ville Salminen ja viimeisen Aarne Tarkas. Muiden elokuvien ohjauksesta vastasi Lohikoski. Yleisö on aina pitänyt – ja pitää edelleen – niin Pekasta, Pätkästä kuin Justiinasta, unohtamatta talonmies Pikkaraista (Armas Jokio). Kriitikot ovat olleet toista mieltä. Lohikoski kirjoittaa: Arvostelunsa he [kriitikot] sitten saattoivat kiteyttää ystävällisimmillään muotoon: Olisi voitu tehdä paremmin” ja lopettaen hyvinkin puupäämaiseen

kommenttiin: ”Niin kuin ei kaikkea voisi tehdä paremmin maailman luomisesta alkaen!” (Lohikoski 1993, 203.)

Pakarisen ja Niemen ensimmäinen yhteinen elokuva oli vuonna 1953 valmistunut *Lentävä kalakukko*. Sitä esitettiin 1950-luvun lopulla lastennäytöksissä myös nimellä *Pekka ja Pätkä konduktööreinä*. Näiden alkuperäisten elokuvien jälkeen on sekä ilmestynyt että yrittänyt ilmestyä uusia Pekan ja Pätjän elämästä kertovia elokuvia. Vielä vuonna 1973 Lohikoski suunnitteli elokuvaa *Pekka ja Pätkä palokuntalaisina*. 1980-luvulla ilmestyivät elokuvat *Pekka & Pätkä ja tuplajättipotti* (1985) ja *Pekka Puupää poliisina* (1986) sekä *Pekka ja Pätkä* -televisiosarja (1986). Viimeksi syyskuussa 2016 iltapäivän lehtilööppi julisti: ”Elokuvahanke nousi esiin: *Pekka ja Pätkä homoina*” (Iltalehti 22.9.2016). Aiheena oli 1980-luvulla ideoitu elokuvahanke, jonka olisi ohjannut Pekka Lehto ja käsikirjoittanut Heikki Vuento. Aiottu elokuva sai Suomen elokuvasäätiöltä kehittämistukea vuonna 2005, jolloin se kulki työnimellä *Pekka ja Pätkä levottomina*. Hanke ei ole edennyt ([Yle](#) 20.9.2016).

Puupää-elokuvat arjen kuvaajina

Puupää-elokuvia voi katsoa valmistumisaikakauden kuvauksina. Ennen kaikkea ne ovat kuvauksia sosiaalisesta arjesta: niissä autetaan työkaveria, pihasoittajaa, orpopoikaa – ketä kulloinkin. Puupää-elokuvissa kuvataan maaseutumaisen Suomen kaupungistumista monine seurauksineen ja niissä viitataan myös lehdistössä esillä olleisiin ilmiöihin kuten Himalajana lumimieheen, Sputnik-rakettiin ja Suezin kriisiin. Ne tarjoavat näkökulmia 1950-luvun elämään, arjen pieniin askareisiin – kuten Justiina kermanekan kanssa saapumassa maitokaupasta. Katsojalle se on elokuvaa, mutta 1950-luvulla se oli arkea. (Heiskanen & Santakari 2004, 130; Bagh 2009, 106–107.) Kun 1950-luvulla suomalaisen elokuvan kuvastossa maaseutu oli hallitseva ympäristö (Toiviainen 2000), Pekka ja Pätkä kulkivat ensisijaisesti kaupunkimaisemissa tapahtumien sijoittuessa usein Helsinkiin. Suomalaisen kaupunkilaisen elämäntavan muuttuminen näkyy Puupää-elokuvissa; niiden teemoissa ja käsittelemissä aihepiireissä.

Jokaisessa Puupää-elokuvassa on mukana aikansa suomalaisia iskelmätähtiä ja suuren yleisön suosimaa musiikkia. *Rovaniemen markkinoilla* -elokuvan vuonna 1951 aloittaman rillumarein hengen mukaisesti Pekka ja Pätkä kyseenalaistavat ahkeruuden työetiikkaan liittyvän säästäväisyyden ja ovat tilaisuuden tullen valmiita ylistämään laiskuutta. Siinä ohella heidän on

tulkittu toteuttavan rillumareihin kuuluvaa reiluutta ja toveruutta samoin kuin rillumarein kansanomaisuuden auktoriteettivastaisuutta. (Heikkinen 1996, 315–318; Ahonen ym. 2003, 53.)

Taustaoletuksia sananlaskuista kasvattavina artefakteina

Sananlaskut edustavat yhtä muuttumattomimmista ja pysyvimmistä suullisen perinteen muodoista ja edelleen 2000-luvulla käytettyihin sananlaskuihin kätkeytyy 1800-luvun ilmiöitä ja käsitteitä (Granbom-Herranen 2008, 2016b). Muutoksen hitautta on syytä painottaa tarkasteltaessa sananlaskujen vaikutusta ja vaikuttavuutta sukupolvesta toiseen. Sananlaskut sinällään ovat vain sanojen muodostamia lauseita, joilla ei ole muuta merkitystä kuin se, jonka ne jossakin tilassa saavat. Sananlasku on ennen kaikkea kulttuurinen artefakti, jolla on kohtuullisen kiinteä olemus, mutta se saa merkityksensä käytön yhteydessä. Se on samalla sekä lopputuote että pienen performanssin kaltainen prosessi; se on taitoa ja tekemistä päämääränään jotakin, jolla on käyttöarvoa. Artefaktina sananlaskun käyttö edellyttää sekä tietoa sananlaskusta että taitoa sen käytöstä (ks. Niiniluoto 2000, 25–27). Sananlasku elää ainoastaan yhteisöllisessä vuorovaikutuksessa.

Viitekehys on ajan ja paikan sekä sosiaalisen todellisuuden ja kulttuurisen menneisyyden muodostama kokonaisuus, jossa ihmiset sekä antavat merkityksiä sananlaskuille että tulkitsevat niitä. Toisin kuin usein on tulkittu, itse sananlasku ei sisällä mitään arvoja eikä välttämättä välitä mitään tietoa. Sananlaskusta sinänsä ei voi tehdä yleistäviä päätelmiä. Sananlaskujen merkittävyys perustuu osin siihen, että aikakauden ja yhteisön kokemukset rakentavat ihmisen maailmakuvaa, jolloin ihmisen kannalta kokonaisuuteen sisältyy myös näkemys itsestä maailmankuvaan liittyneenä. Tämä käsitys ei ole pelkästään tietoon perustuva, vaan siihen sekoittuu tunteita, tuntemuksia, uskomuksia sekä sosiaalinen ja toiminnallinen vuorovaikutteisuus. (von Wright 1997; Rauste-von Wright 1997.) Koska monet arvoista ja arvostuksista opitaan kyseenalaistamatta ja arjen keskellä huomaamattomasti, kulttuuriin ja ympäristöön sosiaalistuminen vaikeuttaa oman maailmankuvan tietoista tarkastelua (Keskinen 1997; Nurmi 1997).

Arjen kasvatus puolestaan koostuu pienistä tapahtumista. Vastavuoroisesti ollessaan osana yhteisöä ja siinä vallitsevaa sosiokulttuurista ympäristöä, myös kasvatettavan käsitykset ja toiminta muokkaavat yhteisön elämää. Sekä tiedolla että käsityksillä on yhteys aikakauden – sekä vallitsevan että edeltävän – luomiin tulkintoihin ja merkityksenantoihin. Kasvatustapahtuma onkin usein spontaani tilanne, jossa kasvattaja ei välttämättä toimi tietoisesti eikä tunnista toimintansa motiiveja

(Siljander 2002, 26). Myös muut kuin kasvattaviksi tarkoitetut teot ja tapahtumat saattavat olla kasvatettavalle merkittäviä. Kasvatus on osa elämää ja toiminnallinen kasvatus on paljolti sukupolvelta toiselle siirtyvän tiedon varassa ja siihen vaikuttavat väistämättä niin yhteisössä vallitsevat yksilöön kohdistuvat odotukset kuin yleiset uskomuksetkin. (Karjalainen & Siljander 1997, 71; Granbom-Herranen 2008, 99.) Se, mitä ihminen oppii ja mistä hänelle muodostuu oppimiskokemus, on oppimisen sisällön ja kontekstiyhteyden tuottaman merkityksen yhteisvaikutusta. Opittu ei kuitenkaan välttämättä ole sitä, mitä on opetettu eikä kasvatuksen tulos sitä, mihin kasvattaja on pyrkinyt.

Nykyisin käsitettä sananlasku käytetään paremiologiassa merkityksessä sananlasku ja sananlaskun kaltainen ilmaisu, sillä yleispäteviä ilmaisun sananlaskuksi todentavia lauseen ominaisuuksia ei ole määriteltävissä. Tarkastelen sananlaskua lyhyenä, toteamuksen sisältämänä kannanottona, joka on tai on ollut tuttu ja käytetty ajan ja paikan muodostamassa tilassa. Kuulijan tulkitsemana kasvatuspuheen sananlasku on lyhyt muistisääntö, ohje tai jollekulle tyypillinen sanonta, joka liittyy kiinteästi tekemiseen ja tapahtumaan. Sananlasku elää jokapäiväisessä käytössä niin kauan kuin sitä käytetään tai siihen viitataan ja viittaus tunnistuu. Tarkasteltaessa sananlaskuja on etsittävä sekä sananlaskuja että niiden osia sekä viittauksia niihin. [3] Näin ollen katsauksessa sananlasku voi tarkoittaa myös viittausta sananlaskuun, kuten esimerkiksi sananlaskun alkuosan käyttöä. Näitä kaikkia löytyy näytteessä elokuvasta *Pekka ja Pätkä pahassa pulassa* (Video 2).

Video 2. Sananlaskuja elokuvasta *Pekka ja Pätkä pahassa pulassa*, ks. esimerkiksi kohta 0:00–4:45 (englanninkielinen tekstitys ei kuulu alkuperäiseen elokuvaan). Lähde: <https://youtu.be/nbJT75CLfRs>.

Puupää-elokuvien sananlaskujen tulkinnan viitekehyksinä ovat ensisijaisesti elokuvien toiminnan yhteyteen liittyvät sananlaskurepliikit. Elokuviissa käytettyjen sananlaskujen tarkoitteiden vastinpareina toimivat arkistoaineistojen elämäntarinoiden lapsuudesta kertovaan muisteluun sijoittuvat sananlaskut liittyen muistelijoiden niille antamiin tulkintoihin. Koska elokuvien tapahtumien kuvaus ei katsauksen puitteissa ole mielekäästä, tyydyn esimerkkien yhteydessä viittamaan elokuvaan, jossa sananlasku esiintyy. Arkistoaineistojen sananlaskuihin olen liittänyt lyhyen käyttöepisodin.

Kasvatuspuhe auktoriteetin puheena

Sananlaskut ovat aina auktoriteetin puhetta; auktoriteetti voi olla ihminen tai instituutio kuten elokuva. *Itku pitkästä ilosta*, sanoo Pätkä, eiku sananlasku” (*Pekka ja Pätkä mestarimaalareina*).

Sananlaskujen taustalla ovat kokemukset ja uskomukset, joiden varaan yhteisöllinen tieto on rakentunut. Sananlaskuun itseensä sisältyy menneisyyden tuoma auktoriteetti. Sananlaskuja voidaan käyttää lähes missä tarkoituksessa tahansa (ks. esim. viimeisimpinä Lauhakangas 2004, Widbäck 2015). Katsauksessa sananlaskujen kasvatuksellisuuden funktion ja käsite kasvatuspuhe perustuvat folkloristi Charles Briggsin (1988, 22, 104) näkemykseen sananlaskuja sisältävän puheen käyttöyhteyksistä. Briggsin mukaan sananlaskujen käyttötilanteet ovat pääasiallisesti joko iäkkäiden ihmisten välistä keskustelua, jossa sananlaskuja käytetään runsaasti vertaispuheessa tai iäkkäiden puhetta nuoremmille. Tästä jälkimmäisestä puheesta Briggs käyttää nimitystä *pedagogical discourse*. Tähän perustuu käsite kasvatuspuhe (*pedagogical speech*), joka on arkitilanteissa eriarvoisten ihmisten välistä puhetta kuulijan ollessa valtasuhteeltaan vähäisempi.

Kun kyse on lapsuudessa kuullusta sananlaskuja sisältävästä kasvatuspuheesta, kyse on yleensä auktoriteetin puheesta lapselle, tässä elokuvan aikuisten puhetta. Kasvatuspuheessa onkin läsnä kaksinkertainen vallankäytön mahdollisuus: sananlaskun tuoma ja sen käyttäjän antama. Sananlaskujen käyttö arjen kasvatuspuheessa on ollut ja on edelleen ennemminkin puheeseen pujahtava ilmaus kuin pitkän harkinnan tuloksena käytetty viisaus, mutta sananlasku ja sen käyttöyhteydessään saama merkitys muistetaan vielä aikuisenakin. Seuraavat esimerkit valaisevat sitä, kuinka piirakasta voidaan puhua usealla merkitystasolla:

PP-aineistossa ”*Onpas pantu korreeseen piirakkaan kitkerä sisus.*” Elokuvesta *Pekka Puupää kesälaitumilla*, kohdistuu kesähuvilan omistajan tyttäreen.

ET-aineiston sananlaskua ”*Situ mie sil piirakal, mis ei uo kuorta ei syväntä*” voisi käyttää vastaavasti, mutta sen kontekstitiedot kertovat sen olevan leivontaohje:

Piirakoita ja kakkaroina paistettiin joka lauantai. Neuvoi myös, kun potatti kakkaraa haukkaa, sitä pittää olla huttuu sen verran, et siihe nenä uppovaa. Piirakasta sanoi, *situ mie sil piirakal, mis ei uo kuorta ei syväntä*. (SKS.KRA.KE 9474–9497.1984/1917/N) [4]

Puupää-elokuvien sananlaskut

Puupää-elokuvista (PP-aineisto) löytyi lähtöoletusta huomattavasti enemmän sananlaskuja ja sananlaskun kaltaisia ilmauksia: Yhteensä lähes 600 ilmausta, joista osa on traditionaalisia sananlaskuja, osa moderneja sananlaskuja, joitakin raamatunlauseita (ks. loppuviite [3]). Joitakin ilmaisuja ovat Puupää-elokuvat tuoneet arkikieliseen puheeseen, jossa ne ovat saavuttaneet sananlaskun kaltaisen aseman. Näistä sananlaskuina mukana on runsaat 330 ilmaisua. Puupää-elokuvista löytyi yli 200 perusmuodoltaan erilaista sananlaskua, mutta joista useammin kuin viisi kertaa käytettiin vain kahta sananlaskuksi muodostunutta ilmaisua; *Asia ei minulle kuulu, mutta ...* sekä *Minä vaan kysyn*. Ne esiintyivät jo ensimmäisessä *Pekka Puupää* -elokuvassa (Video 3). Kasvatustavoitteiden tarkastelusta olen kontekstittomina karsinut nämä Puupää -elokuvien tunnetuimmat lausahdukset, perusmuodoltaan *Asiahan ei tietysti minulle kuulu, mutta ...* sekä *Minä vain kysyn*.

Video 3. Suosituimmiksi muodostuneet hokemat esiintyivät jo ensimmäisessä *Pekka Puupää* -elokuvassa (kohta 0:26 –1:09). Lähde: <https://youtu.be/3NCqaxupg6k>.

Tarkasteltava elokuva-aineisto koostuu noin 250 sananlaskusta. Enemmän kuin kolmannes käytetyistä sananlaskuista esiintyy kolmessa elokuvassa: *Pekka Puupää*; *Pekka ja Pätkä miljonääreinä* sekä *Pekka ja Pätkä mestarimaalareina*. Elokuvan *Pekka ja Pätkä mestarimaalareina* vajaan seitsemän minuutin näytteessä kuullaan seitsemän sananlaskua, sananlaskuksi nimettyä ilmausta tai viittausta sananlaskuun. [5] Viimeisessä elokuvassa *Pekka ja Pätkä neekereinä* sananlaskuja on huomattavasti muita elokuvia vähemmän. Selitys voi olla siinä, että vaikka elokuva pyrki jatkamaan edeltäjiensä kaltaisena niin sekä ohjaajan että käsikirjoittajan vaihdos näkyy käytetyssä kielessä.

Video 4. Sananlaskuja tai sananlaskumaisia ilmauksia elokuvasta *Pekka ja Pätkä mestarimaalareina*. Lähde: <https://youtu.be/L1AK8fqnGMc>.

Yhteenvedona todeten, myös elämäntarina-aineiston noin 500 sananlaskua sijoittuvat viiteen teemaan, jotka kattavat yli 400 sananlaskun tulkinnan sekä ilman kontekstia olevien tulkitsemattomien teeman. Muistelujen sananlaskujen analysointia on käsitelty aikaisemmissa tutkimuksissa käsitelty varsin perusteellisesti (ks. esim. Granbom-Herranen 2008).

Sananlaskujen tarkoite

Sananlaskun tarkoitteen määrittäminen perustuu ymmärtävään tulkintaan, niin elokuvien kuin kirjoitetun muistelun suhteen (ks. Vilkkko 1997). Tulkinta liittyy kontekstiyhteyteen eikä paremiologiassa yleisimmin käytettyyn menetelmään eli sananlaskujen oletettuun peruserkitykseen. Oletetun

perusmerkityksen (Standard Proverbial Interpretation, ks. Norrick 1985) taustalla on oletus siitä, että sananlaskuilla on jokin kaiken kattava tulkinta, jonka kaikki ihmiset tuntevat.

Seuraavaksi kuvaan aineistosta muodostuneet teemat ja niiden sisällön. Puupää -elokuvien sananlaskujen analysoinnissa tukeudun aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Granbom-Herranen 2008). Jotta teemat soveltuvat sekä elokuva- että elämäntarina-aineistoon, on niitä yksinkertaistettu sisältöjen kuitenkin säilyessä alkuperäisten kaltaisina. Käytän teemoista nimityksiä 1) Yhdessä eläminen, 2) Työ, 3) Elanto, 4) Kristillisuus ja 5) Tulkitsemattomat. Viidenteen teemaan kuuluvat sananlaskut, joiden tulkinnalle ei löydy kontekstista riittävästi tietoa. Sananlaskun tilannekohtaista merkitystä ei ole mielekästä pyrkiä tulkitsemaan ilman kontekstitietoja ja toisaalta oletetun merkityksen kautta tulkinta on usein perusteeton (Granbom-Herranen 2016b, 10).

1) Yhdessä eläminen: Yhdessä elämiseen liittyvät mm. rehellisyys ja säästäväisyys. Tähän teemaan sijoittui PP-aineistossa jopa kaksi kolmesta sananlaskusta, kun ET-aineistossa vain noin joka kolmas. Molemmissa aineistossa kuitenkin suurin osa käytetyistä sananlaskuista liittyi elämiseen muiden joukossa eli lähiyhteisön kanssa toimeen tulemiseen.

Rehellisyys: Lapsia on 1900-luvun alussa kasvatettu rehellisyyteen, mikä tarkoittaa valheen välttämistä, mutta myös rehellisyyttä kaikissa toimissa. Ihmisen tulee pitää sanansa ja lupaukset ovat sitoumuksia, jotka on täytettävä (Granbom-Herranen 2008, 146).

PP-aineisto: Elokuvasa *Pekka Puupää* päivitelään: ”*Jo on maailma mennyt huonoksi, kun varas varastaa varkaalta.*”

* Viittaus sananlaskuun *Varas vei varkaalta, piru petti perkeleen.*

ET-aineisto: Sananlaskujen tulkintojen mukaan ”*Ennen mies maansa myöpi ennenkuin sanansa syöpi.*” Tämä oli isäni kasvatuseriaatteita. Rehellisyyttä ja sanansa takana pysymistä hän harrasti ja vaati sitä myös meiltä lapsiltaan. (SKS.KRA.KE 18543–18698.1984/1923/N)

Säästäväisyys: Säästäväisyys käsittää varakkuuden tavoittelun, mutta ei keinolla millä hyvänsä. Saituus on huonoa säästäväisyyttä, joka ei tuo todellista vaurautta. Vauraus koostuu ansioista ja harkitusta rahankäytöstä. Tästä näkökulmasta katsottuna köyhyys on ollut osittain itse aiheutettua. Säästäväisyyteen ja oikeaan rahankäyttöön sisältyy huonompiosaisten auttaminen. (ks. Granbom-Herranen 2008, 146.)

PP-aineisto: Elokuvasa *Pekka Puupää kesälaitumilla* aihetta keskustellaan säästäväisestä rahan käytöstä: ”*Enempää ei pidä ostaa kuin mitä rahaa on*” ja ”*Rahaa ei mennyt enempää kuin oli*”.

* Molemmat toimivat samoin kuin sananlasku *On pantava suu säkkiä myöten*.

ET-aineisto: Äidillä kyllä oli melkein tilanteeseen kuin tilanteeseen sopiva sananparsi joilla sai pysäytetyksi pahanpuhujan: Älä laita toisen lasta, viel on omat tyttärentyttäret naittamatta, tai nuhteli liian reilua rahankäyttäjää: Riittäs vaan piänpolveks, tai houkutteli säästämään pienetkin virparahoina saadut pennit: *Pitää pitää takanen jalka eessäpäin*. (SKS.KRA.PE 6739–6782.1985/1911/M)

2) Työ: PP-aineistossa noin viidennes sananlaskuista liittyi työhön, sen tekemiseen tai ajattelemiseen. ET-aineistossa peräti noin kolmasosa sananlaskuista käsitteli työtä, sen tärkeyttä ja laatua. Vielä 1900-luvun alkaessa kasvatuksessa heijastuivat säädökset, joiden mukaan palkolliset ja työntekijät eivät saaneet kieltäytyä heille osoitetuista työtehtävistä eivätkä myöskään saaneet olla laiskoja tai vastahakoisia työhön. (Granbom-Herranen 2008, 129.) Molemmissa aineistoissa toiseksi suurin sananlaskukeskittymä oli teemassa työ.

PP-aineisto: ”*Kyllä työhalut paranee, kun rahat vähenee*” (*Pekka Puupää*),

”*Työ ensin, huvi sitten*” (*Pekka ja Pätkä lumimiehen jäljillä*)

”*Työ on ollut unen jälkeen minun suurin intohimoni*” (*Pekka ja Pätkä puistotäteinä*)

”*Hypätkää vaikka seivästä, pääasia kunhan teette jotakin*” saavat Pekka ja Pätkä ohjeekseen *Pekka ja Pätkä mestarimaalareina*. (ks. alla)

* Viittaus esim. sananlaskuun *Ahkeruus on ilomme, laiskuus intohimomme*.

ET-aineisto: Hän [isä] varoitti: ... Joutilaisuudesta: ”*Jos siul ei oo muuta tekemistä, paa tikku seinänrakkoo ja pärryytä sitä*”. (SKS.KRA.PE 17430–17431.1985/1912/N)

3) Elanto: Lapsella tulee antaa elanto ja häntä tulee kasvattaa. Konkreettisia asioita ovat olleet esimerkiksi riittävä ruoka ja vaatetus. PP-aineiston sananlaskuista tähän teemaa liittyi noin joka kymmenes sananlasku, mutta ET-aineistossa puolestaan noin joka kolmas sananlasku. Tämän teeman sananlaskut olivat ensisijaisesti käytännön ohjeita, sananlaskuja ei siis aina tarvitse erityisesti tulkita. Ohjeina sananlaskut ovat selkeitä, lyhyitä ja rytmikkäitä. Näin ollen ne ovat

ohjeina käyttökelpoisia ja helposti mieleen painuvia. Arjen tilanteissa tavallisimpia tietona esitettyjä sananlaskuväittämiä ovat konkreettiset neuvot, jotka perustuvat joko kokemukseen tai tietoon – tähän oikeutukseen sananlaskujen käyttäjät myös ilman omaa kokemustakin vetoavat. (Granbom-Herranen 2008, 223.)

Ruokaan liittyen

PP-aineisto: ”*Liha on kaikkein makeinta juuri luun vieressä*” (Pekka ja Pätkä ketjukolarissa)

* Suorasanaisesti sananlasku *Luuta liki liha makeampi*.

ET-aineisto: Jauhojen menekistä eri tarkoitukseen oli mummolla määritelmä: – *Hupa huttu, viepä velli, rieska kaikista katalin*. (SKS.KRA.PE 2850–2926.1985/1914/M)

Vaatteista puhuttaessa

PP-aineisto: Pätkän lausahdus ”*Vanha puku on parempi kuin pussillinen uusia*” (Pekka ja Pätkä pahassa pulassa)

* Viittaus sananlaskuun, jonka perusmuoto on *Vanha konsti on parempi kuin pussillinen uusia*.

ET-aineisto: Talvella haudottiin saunavasta luudaksi kuumassa vedessä lattia ämpärissä, jossa se myös huuhdottiin ja säilytettiin. Lapsena ollessani ei tuvan lattialla pidetty mattoja kuin sunnuntaisin ja juhlapyhinä. Matonkudetta tuli vähän, vaatteet paikattiin, pidettiin tarkkaan. ”*Kel on paikka paikan päällä, sil on markka markan päällä*.” Oli vanhan kansan puheenparsa. Ja paikka piti laittaa kauniisti paikalleen, ei suurin pistoin paikattuna. (SKS.KRA.KE 13564–13725.1984/1918/N)

4) Kristillisuus: Tähän teemaan liittyi kaikkein vähiten sananlaskuja, PP-aineistossa alle kymmenes osa ja ET-aineistossa kuudes osa sananlaskuista. Kristillisuus ilmenee esimerkiksi pyhäpäivän viettämisenä lepopäivänä. Taustalla on liki kaikille kantasuomalaisille tutut Raamatun Toisen Mooseksen kirjan kymmenen käskyä, joista kolmas käsky kuuluu ”*Muista pyhittää lepopäivä*”.

PP-aineisto: ”*Lepopäivänä pitää levätä*” (Pekka ja Pätkä lumimiehen jäljillä)

ET-aineisto: Kun Koiviston kirkon kellot ilmoittivat lauantaisin kl 6 i.p. pyhän alkaneeksi, ei saanut siivota, ei tehdä käsitöitä, leivonnaiset piti olla valmiit siihen mennessä. Lauantaisin ei muuten pesty pyykkiä enää, ”*laiska pyykki lauantakin*”. ”*Pyhäpäivä työ ei oo siunausta*”, sanoi äiti

meille.— — Äiti oli kotonaan tottunut käymään säännöllisesti kirkossa ja samoin hän vei meitä jo lapsena Koivistolla pyhäisin kirkkoon. (SKS.KRA.PE 12875–12883.1985/1922/N)

5) Tulkitsematottomat: PP-aineiston tähän teemaan kuuluvat sananlaskut ovat elokuvassa vain teksteinä esiintyviä kirjoitettuja sananlaskuja sekä ”*Asia ei minulle kuulu, mutta*” ja ”*Minä vaan kysyn*”. Nämä kaksi ovat lähinnä kielen retorista käyttöä – kuitenkin ne ovat jääneet elämään varsin laajatulkintaisina uusina sananlaskuina. ET-aineiston tulkitsematottomia sananlaskuja yhdistää se, että muistelijä on maininnut sananlaskun liittyvän lapsuuteensa ja mahdollisesti kasvatuspuheeseen, mutta ei esitä omaa tulkintaansa sananlaskusta.

PP-aineisto: ”*Autuaampi antaa kuin ottaa*” -seinätaulu, oli ensimmäisessä *Pekka Puupää* elokuvassa nyrkkeilysalin seinällä.

”*Varma on aina varma*” -teksti esiintyy auton kyljessä elokuvassa *Pekka ja Pätkä sammakkomiehinä*.

”*Aika on rahaa. Kiitos!*” -kyltti taas on elokuvassa *Pekka ja Pätkä salapoliiseina*.

ET-aineisto: Pienehkössä salihuoneessa oli meillä kummallakin perheellä oma pöytä. — Laatikossa oli vielä valokuvia ja kortteja, joita viimeainittuja me lapset silloin tällöin luimme.

Äitienpäiväkorttien värssyt mummo osasi ulkoa. Pöydän vieressä seinällä oli ”suolasalkkari”, jonka alle mummo oli kiinnittänyt seinävaatteen, johon oli ommeltu sanat: ”*Iloinen sydän, rauhaisa koti on elämän onni*”. – Suolalla höystettynä! Kaappipöydällä mummoni myös leipoi. (SKS.KRA.PE 13249–13264.1985/1922/N)

Lopuksi

Olen hakenut Pekka Puupään ja Pätjän arjesta kertoviin elokuvaan katsojan kokemusta. Puupää-elokuvat muodostavat viitekehyksen sananlaskuille ja niiden sisältämille kasvatustavoitteille ne ovat toiminnan konteksti. Sananlaskuja voi käyttää missä tilanteessa vaan ja niillä voi tehdä melkein mitä vaan. Niiden funktiot ovat mitä moninaisimmat, mutta ilman tietoa käyttökontekstista niiden tulkinta voi perustua vain oletukseen. Käsityksiä kuvattaessa tutkija on aina tulkitsija, joten sisällönanalyysissä menetelmän sovelluksen kuvaus tarjoaa pohjan tutkimuksen ja sen toteutuksen arviointiin. Sananlaskujen tulkinnan olen kiinnittänyt kontekstitietojen avulla niiden

tilannekohtaiseen merkitykseen. Lopputulos olisi ollut toisenlainen, mikäli tulkinta olisi perustunut sananlaskujen oletettuun perusmerkitykseen.

Arjessa ja arkisissa elämäntilanteissa käytetyt käsitteet sekä vahvistavat että muokkaavat elämismaailmaamme. Kieli on väline, jonka avulla ihminen luo, kuvaa ja hahmottaa niin sisäistä kuin ulkoistakin ympäristöään myös tiedostamattaan sitä. Puheen arkipäiväisien ilmaisujen, kuten sananlaskut, sisältämiin merkityksiin ei juuri kiinnitetä huomiota, sillä niitä sisältäviä ilmauksia saattaa olla puheesta vaikea havaita niiden tuttuuden vuoksi. Kieleen jo sukupolvien ajan uponneita tai upotettuja oletuksia on vaikea tunnistaa. Kun perustelu tukeutuu arkipäiväiseen sananlaskuun tai vertaukseen, muodostuu kuulijalle helposti kuva perustelun olevan tilanteesta tai asioista lähtöisin, joten sen kyseenalaistaminen on vaikeaa. Tästä jatkuvuuden näkökulmasta katsottuna ei ole yllättävää, että näiden kahden aikakauden sananlaskujen esittämien tavoitteiden välillä ei ole dramaattista eroa: tarkastelun kohteena on folkloristiikankin mittapuun mukaan hitaasti muuttuva ja uudistuva genre, sananlaskut. Lisäksi Puupää-elokuvien tekijät kuuluvat samaan ikäryhmään kuin elämäntarinoiden muistelijat.

Maalainen elämäntapa asenteineen jatkui kaupunkiyhteisöissä vielä 1900-luvun loppupuolella. Elämäntapaan sisältyy niin arvottamista, moraalisia päätöksiä kuin kasvatustoimintaa. Puupää-elokuvien valmistumisajankohtana elämäntarinoiden muistelijat kuuluivat ikäluokkaan, jolta elokuvan tekijätkin olivat kasvatuksensa saaneet tai johon he itse kuuluivat. Ennen toista maailmansotaa vietetyn lapsuuden kasvatuksen tavoitteet ja saadut ohjeet saavat ilmiänsä 1950-luvun Puupää-elokuvissa.

Toisin kuin Puupää-elokuvien sananlaskujen tavoitteissa, oli elämäntarina-aineiston kasvatuspuheen sananlaskujen tavoitteissa paljon yhtenevyyttä valtion ja kirkon lasten kasvatukseen kohdistuneisiin julkisiin odotuksiin. Julkiset kasvatuksen tavoitteet kuitenkin erosivat sananlaskujen tuottamista tavoitteista. Säädöksissä painottui kristillisyyttä ja itsensä työllä elättäminen, kun muistelluissa sananlaskuissa tärkeäksi koettiin yhteisössä eläminen ja oman järjen käyttö. Puupää-elokuvien sananlaskuissa yhteisössä elämisen merkitys korostuu vielä entisestään. Lisäksi, koska elokuvien sananlaskuista vain pieni osa käsittelee kasvatusta kristillisyyteen, voidaan Puupää-elokuvien sananlaskujen tavoitteiden todeta eroavan vielä 1950-luvulla yhteiskunnan kasvatukselle asettamista tavoitteista. Vaikka tämä oli sinällään odotettavissa – onhan kyseessä kaksi aikakautta ja säädökset muuttuvat – on syytä todeta, että myös lait ja asetukset muuttuvat hitaasti. Kirkko ja valtio eivät ole julkisen vallan edustajina koskaan olleet kovin kaukana toisistaan.

Sananlasku ei tarkoita vain sanoja tai lausetta. Artefaktina sananlasku on tunteita, tuntemuksia, tilanteita ja muistoja sekä paljon muuta. Sananlaskujen käyttöön liittyy kokonaistilanteen muistaminen ja niiden kuulemisen yhteyteen liittyvät sekä tunteet että aistimukset. Usein sananlasku liitetään johonkuhun tiettyyn henkilöön, etenkin lapsuudessa kuultuja sananlaskuja käytettäessä, tai kuullessa palautuu mieleen puhuja, hänen äänensä sekä kenties vielä jotakin silloisesta ympäristöstä. Näin sananlaskun käyttöön ja sen kuulemiseen toisessa yhteydessä liittyy mielikuva sananlaskun sekä omistajasta että sananlaskun käyttötilanteesta tunnelmineen. Tässä henkilöön kiinnittymisessä on myös se tuttuuden voima, jonka oletan yhtenä tekijänä kantavan Puupää-elokuvia vuosikymmenestä toiseen. Pekka Puupään ja Pätjän ääni sekä enemmän ja vähemmän aito murre yhdistyvät sananlaskuihin.

Sananlaskut elävät arjen kielessä. Niitä kuullaan ja käytetään. Puupää -elokuvissa kaikki kolme keskushahmoa, Pekka Puupää, Pätjä ja Justiina, käyttävät sananlaskuja monenlaisissa tilanteissa. Etenkin Pekka ja Pätjä käyttävät niitä jokseenkin tarkoitushakuisesti, heidän toimintansa näkökulmasta katsottuna. Justiinan äänessä ja eleissä kuultaa usein ironinen asenne, joka muuttaa käytetyn sananlaskun tarkoitetta. Sananlaskut voivatkin toimia kiistämisen kulttuurin manifestaatioina. Myös Puupää -elokuvien sananlaskujen sisältämiä viestejä voi kasvatuksellisen vallankäytön näkökulmasta tulkita kannanottoina eikä vain sanaleikkeinä. Kenties Pekan ja Pätjän hahmoista voi löytyä samaa anarkistista riemua kuin Astrid Lindgrenin Peppi Pitkätossussa.

Epilogi

Katsauksen alku on elokuvissa, mutta tutkimuksellisuus tarvitsee tiedonlähteeksi kirjallisuutta. Kuinka olla vakuuttava tutkija ja etsiä Pekan ja Pätjän maailmaa kirjallisuudesta. Joten kirjapinojen kanssa kirjastossa luulin jo olevani ainoa Pekan ja Pätjän puheita ajatteleva ja niistä kiinnostunut. Näin silloinkin, kun kirjastovirkailija katsoi kirjoja ja minua todeten: Asiahan ei tietysti minulle kuulu, mutta ... siis niitä Pekan ja Pätjän lausahduksia ei kyllä unohda!”

Lähteet

Kaikki linkit tarkistettu 4.11.2017.

Elokuvat

Pekka Puupää -elokuvat:

[*Pekka Puupää*](#) (1953) Ohj. Ville Salminen

[*Pekka Puupää kesälaitumilla*](#) (1953) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä lumimiehen jäljillä*](#) (1954) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä puistotäteinä*](#) (1955) Ohj. Armand Lohikoski

[*Kiinni on ja pysyy*](#) (1955) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä pahassa pulassa*](#) (1955) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä ketjukolarissa*](#) (1957) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä salapoliiseina*](#) (1957) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä sammakkomiehinä*](#) (1957) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä Suezilla*](#) (1958) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä miljonääreinä*](#) (1958) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä mestarimaalareina*](#) (1959) Ohj. Armand Lohikoski

[*Pekka ja Pätkä neekereinä*](#) (1960) Ohj. Aarne Tarkas

Lisäksi:

[*Lentävä kalakukko*](#) (1953) (*Pekka ja Pätkä konduktööreinä*) Ohj. Ville Salminen

[*Pekka & Pätkä ja tuplajättipotti*](#) (1985) Ohj. Visa Mäkinen

[*Pekka Puupää poliisina*](#) (1986) Ohj. Visa Mäkinen

[*Pekka ja Pätkä*](#) -televisiosarja (1986) Ohj. Visa Mäkinen

[*Rovaniemen markkinoilla*](#) (1951) Ohj. Jorma Nortimo

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Helsinki:

Karjalaiset elämäkerrat -keruu 1983–1984.

Perinne elämässäni -kilpikirjoitus 1985.

Nettividet

”Pekka ja Pätkä: Kädenvääntö”, YouTube 28.7.2008.
<https://www.youtube.com/watch?v=L1AK8fqnGMc>.

”Pekan ja Pätkän parhaita”, YouTube 1.6.2013. <https://www.youtube.com/watch?v=3NCqaxupg6k>.

“Pekka and Stump in trouble (part 1)”, YouTube 20.9.2016.
<https://www.youtube.com/watch?v=nbJT75CLfRs>.

”Trailer: Pekka ja Pätkä puistotäteinä (1955)”, YouTube 18.7.2015.
<https://www.youtube.com/watch?v=HmxPTNmGwuY>.

Lehtiartikkelit

Iltalehti 22.9.2016. ”Suunnitelma vuosien takaa paljastui: Tällainen olisi Pekka ja Pätkä homoina -elokuva”. http://www.iltalehti.fi/viihde/2016092122350881_vi.shtml.

Yle 20.9.2016. ”Pekka ja Pätkä homoina – tällainen elokuvasta piti tulla.”
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/09/20/pekka-ja-patka-homoina-tallainen-elokuvasta-piti-tulla>.

Kirjallisuus

Ahonen, Kimmo, Janne Rosenqvist, Juha Rosenqvist ja Päivi Valotie. 2003. *Taju kankaalla. Uutta suomalaista elokuvaa paikantamassa*. Turku: Kirja-Aurora.

Bagh, Peter von. 2009. *Salainen muisti. Elokuvan tarina*. Helsinki: WSOY.

Briggs, Charles L. 1988. *Competence in performance. The Creativity of Tradition in Mexicano Verbal Art*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Eskola, Antti. 1975. *Sosiologian tutkimusmenetelmät 2*. Porvoo: WSOY.

Granbom-Herranen, Liisa. 2008. *Sananlaskut kasvatuspuheessa – perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota?* Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 329. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3111-7>.

Granbom-Herranen, Liisa. 2010. “How Do Proverbs Get Their Meanings? The Model of Interpretation Based on a Metaphor Theory.” *Białostockie Archiwum Językowe* no. 10, 47–67.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/37115>.

Granbom-Herranen, Liisa. 2013. “Some theoretical aspects of processes behind the meanings of proverbs and phrases.” Teoksessa *Research on Phraseology Across Continents vol 2.*, toimittaneet Joanna Szerszunowicz, Bogusław Nowowiejski, Katsumasa Yagi ja Takaaki Kanzak, 372–388. University of Białymstoku Publishing House.

- Granbom-Herranen, Liisa. 2014. "Beyond understanding: how proverbs violate Grice's cooperative principle." Teoksessa *Scala Naturae*, toimittaneet Anneli Baran, Liisi Laineste ja Piret Voolaid, 107–120. Festschrift in Honour of Arvo Krikmann. Tartu: ELM Scholarly Press.
- Granbom-Herranen, Liisa. 2016a. "The genre of proverb – a relic or very much alive?" Teoksessa *Genre – Text – Interpretation: Multidisciplinary Perspectives on Folklore and Beyond*, toimittaneet Kaarina Koski, Frog ja Ulla Savolainen, 317–339. Helsinki: SKS.
- Granbom-Herranen, Liisa. 2016b. "Nyky päivän sananlaskujen hullu." *Elore*, vol. 23, 1/2016. <http://www.elore.fi/elore-12016-vol-23-hulluus/nykypaivan-sananlaskujen-hullu/>.
- Granbom-Herranen, Liisa. 2016c. "SMS-messages in daily newspaper – the context of proverb performance." *Traditiones*, 45/3, 43–60. <https://ojs.zrc-sazu.si/traditiones/article/view/4827/4439>.
- Graneheim, U.H. ja B. Lundman, B. 2004. "Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness." *Nurse Education Today* 24 (2), 105–112.
- Granqvist, Hilma. 1947. *Birth and childhood among the Arabs*. Helsingfors: Söderström.
- Heikkinen, Sakari. 1996. Kulttuuri, kansa ja rillumarei. Teoksessa *Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*, toimittanut Matti Peltonen. Helsinki: SHS, 309–329.
- Heikura, Pasi. 2004. *Samoilla linjoilla. Lisää Suomen kansan latteuksia*. Helsinki: Otava.
- Heiskanen, Outi ja Minna Santakari. 2004. *Asuuko neiti Töölössä? Elämää elokuvien Helsingissä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.
- Hintikka, Jaakko ja Gabriel Sandu. 1994. "Metaphor and Other Kinds of Nonliteral Meaning." Teoksessa *Aspects of Metaphor. Synthese Library 238*, toimittanut Jaakko Hintikka, Jaakko, 151–187. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Honko, Lauri. 1998. *Textualising the Siri Epic*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Huhtamäki, Jukka ja Olli Parviainen. 2013. Verkostoanalyysi sosiaalisen median tutkimuksessa. Teoksessa *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*, toimittaneet Salla-Mari Laaksonen, Jane Matikainen ja Minttu Tikka, 245–273. Tampere: Vastapaino.
- Karjalainen, Asko ja Pauli Siljander. 1997. "Pedagogisen tietoisuuden paradoksi." Teoksessa *Kasvatus ja sosialisaatio*, toimittanut Pauli Siljander, 66–76. Helsinki: Gaudeamus.
- Keskinen, Esko. 1997. "Maailmankuvan rakennusaineet: kokemukset ja kulttuuri." Teoksessa *Maailmankuvaa etsimässä*, toimittanut Jan Rydman, 42–57. Helsinki: WSOY.
- Korkiakangas, Pirjo. 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo. 1999. "Muisti, muistelu, perinne." Teoksessa *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*, toimittaneet Bo Lönnqvist, Elina Kiuru ja Eeva Uusitalo, 155–175. Helsinki: SKS

- Kuusi, Matti. 1983. *Maria Luukan laulut ja loitsut. Tutkimus läntisimmän Inkerin suomalaisperinteestä*. Helsinki: SKS.
- Kuusi, Matti (toim.) 1988. *Rapatessa roiskuu. Nykysuomen sananparsikirja*. Helsinki: SKS.
- Kuusi, Matti (toim.) 1990 [1953]. *Vanhan kansan sananlaskuviisaus. Suomalaisia elämänohjeita, kansanaforismeja, lentäviä lauseita ja kokkapuheita vuosilta 1544–1826*. Porvoo: WSOY.
- Lauhakangas, Outi. 2004. *Puheesta ihminen tunnetaan. Sananlaskujen funktiot sosiaalisessa vuorovaikutuksessa*. Helsinki: SKS.
- Laukkanen, Kari ja Pekka Hakamies (toim.) 1997 [1978]. *Sananlaskut*. Helsinki: SKS.
- Lohikoski, Armand. 1993. *Mies Puupää-filmien takaa*. Hämeenlinna: Karisto.
- Marjamäki, Tuomas 2007. *Naurattajat. Suomalaisen komiikan tekijät 2007–1907*. Helsinki: Edita.
- Nirvi, R. E. ja Lauri Hakulinen (toim.) 1953 [1948]. *Suomen kansan sananparsikirja*. Porvoo: WSOY.
- Niiniluoto, Ilkka. 2000. ”Tekniikan filosofia.” Teoksessa *Näkökulmia teknologiaan*, toimittanut Tarmo Lemola, 16–35. Helsinki: Gaudeamus.
- Norrick, Neal R. 1985. *How proverbs mean: semantic studies in English proverbs*. Berlin: Mouton.
- Nurmi, Jari-Erik. 1997. ”Maailmankuvan vaikutus oman elämän muotoutumisessa.” Teoksessa *Maailmankuvaa etsimässä*, toimittanut Jan Rydman, 58–70. Helsinki: WSOY.
- Rauste-von Wright, Maijaliisa. 1997. ”Oppiminen ja maailmankuva.” Teoksessa *Maailmankuvaa etsimässä*, toimittanut Jan Rydman, 31–41. Helsinki: WSOY.
- Siljander, Pauli. 2002. *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen*. Helsinki: Otava.
- Stemler, Steve. 2001. An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation* 7(17). <http://pareonline.net/getvn.asp?v=7&n=17>
- Toiviainen, Sakari. 2000. Maiseman lumous. Teoksessa *Lumous. Maisemakuvia suomalaisen elokuvan kultakaudelta*, toimittanut Kai Vase, 3–12. Helsinki: SKS.
- Ukkonen, Taina. 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessissa*. Helsinki: SKS.
- Varho, Esko. 1996. ”Pekka Puupään maailma.” Teoksessa *Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*, toimittanut Matti Peltonen, 167–196. Helsinki: SHS.
- Varto, Juha. 1992. *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Westermarck, Edvard. 1930. *Wit and wisdom in Morocco. A study of native proverbs*. London: Routledge & Sons.

Varto, Juha. 1995. *Fenomenologinen tieteen kritiikki*. Tampereen yliopisto.

Vilkko, Anni. 1997. *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: SKS.

Widbäck, Anders. 2015. *Ordspråk i bruk. Användning av ordspråk i dramadialog*. Uppsala Universitet.

von Wright, Georg Henrik. 1997. ”Maailmankuvan käsitteestä.” Teoksessa *Maailmankuvaa etsimässä*, toimittanut Jan Rydman, 19–30. Helsinki: WSOY.

Viitteet

[1] Sananlaskujen tutkimus eli *paremiologia* hyödyntää usein sananlaskujen keruun, *paremiografian*, tuottamia aineistoja.

[2] Kontekstiin yhdistyvää sananlaskututkimusta ei juurikaan ole suomalaisista aineistoista tehty lukuun ottamatta kirjoittajan 2000-luvulla ilmestyneitä tutkimuksia ja artikkeleja, joista osa on mainittu lähteissä. Syitä on monia, merkittävimpana ovat olleet keräysmenetelmät. Käyttöyhteyden huomioivaa sananlaskututkimusta ovat 1900-luvun alussa tehneet suomalaiset sosiaaliantropologit tarkastellessaan marokkolaisia (Westermarck 1930) ja palestiinalaisia (Granqvist 1947) sananlaskuja käyttöyhteydessään (ks. esim. Lauhakangas 2004, 97–102).

[3] Pääosa suomalaisista traditionaalisista sananlaskutyypeistä on koottu kolmeen julkaisuun, joita voi kutsua suomalaisten sananlaskuaineistojen perusteoksiksi: Matti Kuusi (1990 /1953) on julkaissut vanhimmat Turun paloon mennessä kootut ja palossa säilyneet sananlaskut lisäten niihin omia tulkitsevia kommentteja, R. E. Nirvin ja Lauri Hakulisen (1953 /1948) teos sisältää 1930-luvulla kerättyjä sananlaskuja ryhmiteltyinä oletetun käytön aihepiirin mukaisesti ja Kari Laukkasen ja Pekka Hakamiehen (1997 /1978) teoksessa on asiasanan mukaisesti aakkostaen lueteltu suurin osa 1900-luvun puoleenväliin asti kerätystä sananlaskuista. Uusia sananlasku- ja on koottu Pasi Heikuran (2004) ja Kuusen (1988) teoksiin. Osa ET- ja etenkin PP-aineistojen uusista sananlaskuista tunnistautuu aiemmissä tutkimuksissa käyttämieni 2000-luvun sanomalehtien sananlaskuaineistoista (Granbom-Herranen 2014, 2016b, 2016c). Sananlaskujen jaottelusta, ks. esim. Granbom-Herranen 2016a, 317.

[4] Käytän viittausta: SKS (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura), KRA (Kansanrunousarkisto, nyk. Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma) sekä PE tai KE (keräyksen lyhenteet: Perinne elämässäni sekä Karjalaiset elämäkerrat). Sivunumerot viittaavat keräyksen nidosten sivuihin. Ensimmäinen vuosiluku kertoo, milloin elämäntarina on arkistoon toimitettu ja toinen vuosiluku on vastaajan syntymävuosi (tuntemattoman syntymävuoden merkitsen ”xxx”). N tai M kertoo vastaajan sukupuolen. Esimerkkinä käyttämieni episodien otteiden kieliasu on muistelijan kirjoittamassa muodossa.

[5] ”*Se parhaiten nauraa, joka toiselle kuoppaa kaivaa, sanoo sananlasku*” yhdistää kaksi sananlaskua, perusmuodoltaan *Se parhaiten nauraa, joka viimeksi nauraa* sekä *Joka toiselle kuoppaa kaivaa, se itse siihen lankeaa*,

”*Erotuomarin laki on sana*”, perusmuodoltaan *X:n sana on laki*.

Viittaus sananlaskuun perusmuodoltaan *Hiki laiskan syödessä*.

”*Lyhyestä vitsi kaunis*, sanoo sananlasku”, perusmuodoltaan sananlasku on *Lyhyestä virsi kaunis*.

”*Ei tosisuomalainen kerrasta usko*”, viittaus sananlaskuun *Suomalainen ei usko ennen kuin koittaa*.

”*Huutamalla on moni poika pilannut asiansa*, sanoo sananlasku”, esimerkiksi perusmuotona *Huutamalla se huono puolesa pittää*.

”*Raha ei haise*, sanoo sananlasku”, esimerkiksi perusmuotona *Mehtästä soatu raha ei haise hijelle*.